

O PRIDJEVNIM NAGLASCIMA
U HRVATSKOME KNJIŽEVNOM JEZIKU
O jednostavnijim opisima jezičnih pojava*

Stjepan Babić

Vlada opće uvjerenje da je naš naglasni sustav neustaljen i zamršen. Autor ovoga članka pokazuje da se svi pridjevni naglasci mogu svrstati samo u šest tipova, i to mnogo potpunije nego se u pojedinim djelima čini.

Da bi se pristupilo opisivanju jezičnih pojava, treba imati neku teoriju, osnovno je da je ona valjana i upotrebljiva. R. Katičić daje precizne kriterije za valjanu teoriju:

“Da bi bila valjana, teorija mora biti 1. logički neproturječna, 2. iscrpna (tj. mora omogućiti da se materijal bez ostatka opiše) i 3. mora biti jednostavna (tj. mora uvoditi što je moguće manje pojmovnih predmeta i odnosa). Neproturječnost je važnija od iscrpnosti, a ova od jednostavnosti. To znači da valjana teorija ne smije jednostavnost postizati na račun iscrpnosti, niti iscrpnost na račun neproturječnosti.”¹

Dakako, ima više teorija, tj. načina da se opisuju pojedine pojave, ali se prema navedenim kriterijima može odabrati bolji pa i najbolji: onaj koji je jednostavan, gospodarstven i potpun, a to znači koji ima manje jedinica i manje pravila, koja su pravila jednostavnija i obuhvaćaju veći broj primjera. Da bi opis bio iscrpan, vrijedi ovo opće pravilo: ili pravilo ili popis, trećega nema.

U opisu se često navode iznimke no u dobrom opisu ni iznimaka ne treba biti. Ako se one stave na početak pravila, onda iznimaka nema. Kad se pravila tako formuliraju, da se najprije dade ono što je posebno, onda se ono čega najviše ima, a ide po jednom pravilu, stavi na kraj i kaže se: svi ostali idu po tom pravilu.

Ove načelne tvrdnje prikazat ću na opisu naglasaka pridjeva u hrvatskome književnome jeziku. U tom neću ići u osobna istraživanja nego ću ih pokazati na djelu Ivana Zoričića *Naglasak pridjeva u hrvatskome književnom jeziku*, Pula, 1998. Što se činjeničnoga opisa tiče, mislim da je dobar. Na ono nekoliko pojedinosti kojima bi se moglo prigovoriti, ne ću se ovom prilikom osvrtni, npr. kad odnosne pridjeve navodi pod opisnim oblikom, *crijevan* umjesto *crijevni*, kad nema pridjeva koji mu nisu trebali promaći, npr. jednosložni *hud*, *nijem*, *pjan*, *stran*, *tust*, dvosložni *kadar*, *mazan*, *miran*, *mudar*, ne bih se složio s naglaskom u pridjeva *mrtav*, upitno je jesu li potrebne svi dvojaki i trojaki

* Referat održan 28. 6. 1999. na 5. Hrvatskome filološkome skupu u Opatiji.

1 Osnovni pojmovi suvremene lingvističke teorije, Zagreb, 1967., str. 6.

naglasci i dr. U ovom članku i nije moje da se osvrćem na pojedinosti jer želim pokazati na mogući jednostavniji, a potpuniji opis.

Zoričićev rad pokazuje da je hrvatski naglasni sustav pridjeva jednostavan, ima malo tipova, da je naglasak ustaljen, normiran, nema mnogo kolebanja, nema mnogo spornoga, veći su problem samo složeni pridjevi. To su zaključci koje možemo izvesti iz toga u načelu dobrog rada.

Vjerojatno bi se moglo izreći još nekoliko pohvala Zoričićevu radu, ali se ne ću ni na njima više zadržavati. Želim samo reći da dobar rad nije dobar onoliko koliko je mogao biti da se držao navedenih načela. Naime on ima više tipova nego što je potrebno i primjeri nisu dobro razvrstani. Rad pokazuje da autor ne uspijeva ekonomično opisivati, tj. dobro modelirati. Zbog toga ću se zadržati na tom da bih pokazao kako je taj rad s malo truda mogao biti odličan, upravo uzoran, odnosno da to može biti u jednome novome izdanju uz malo truda. Kazujem to i zbog autora, a još više zbog mlađih jer se ovdje može mnogo naučiti.

Cilj je Zoričićeva rada jasan: da korisnik može odrediti svaki naglasak svakoga oblika pojedinoga pridjeva. Da bi to mogao najjednostavnije, prikaz mora biti takav da to korisnik može učiniti s najmanje napora i najmanje lutanja. Znajući da treba popis, autor ga je dao, ali dvaput, jedanput kod pojedinih tipova, a drugi put u Kazalu riječi. Drugim popisom korisnik može pronaći svaki pridjev koji je u knjizi zapisan i pronaći naglasak svih oblika toga pridjeva. Kad se pravo uzme, velik popis uz pojedine tipove nije potreban, on je zapravo suvišan. Time je knjiga nepotrebno dvostruko veća, a opet nema svih pridjeva pa korisnik ne može odrediti oblični naglasak pridjeva koji nema, a zna za njih i može ih naći u kojem drugome priručniku.

Popis je kod jednih tipova potpun. Takvih tipova ima 5 s određenim brojem primjera, od 2 do 88 po tipu, ukupno 211 primjera. Autor takav popis završava točkom, po čem se zna da je popis završen.

Drugi imaju velik broj primjera, i na tisuće, a kako autor zna da nisu svi u popisu, a ne mogu ni biti, takav popis završava trotočjem. Taj bi popis jedva imao smisla kad bi on obuhvaćao glavninu pridjeva, ali ne obuhvaća i ne može obuhvatiti. Popis je doduše napravljen po abecednome redu, ali u nizu, in continuo, to je mučno tražiti, a još mučnije kad korisnik unaprijed zna da sve i ne može naći, i to ne pokatkad, nego veoma često. Obrađujući pridjeve za Tvorbu riječi, imao sam u građi 18 000 pridjeva, a to je bilo davno, prije četrdesetak godina, a otada se broj pridjeva sigurno znatno povećao, a Zoričić kaže da ih ima 11 000, dakle 7 000 manje, što je za mogući današnji popis vjerojatno manje od polovice. Što će onda tako veliki popis, kad će korisnici posezati za popisom najmanje 7 000 puta uzalud, u prosjeku svako drugo posezanje bit će uzaludno. To traženje je znatno otežano i time što tipova ima više, a korisnici

u početku i ne znaju pod kojim tipom da traže. Zato obično i neće tražiti u popisima pod pojedinim tipovima, nego u Kazalu riječi, gdje će odmah pojedini pridjev naći ili ne naći, a ako nađu, ujedno će naći i podatak kojemu tipu primjer pripada pa im velik popis uz pojedine tipove i ne treba. Ako već nešto treba dati kod tipova s mnoštvom primjera, onda treba dati nekoliko tipičnih pridjeva da tip bude jasan i onomu tko ga želi vidjeti osvijetljena i nekim primjerima.

Kako je zbog velikoga broja pridjeva teško dati sve primjere, a novi se pridjevi stalno tvore, a opis treba da je što potpuniji, onda će se vidjeti da opis kako ga predlažem u ovom izlaganju otklanja i taj nedostatak.

Osnovna je autorova pogreška što je u *Naglasaku pridjeva* pomiješao leksički i morfološki naglasak. Leksički je naglasak jedno, a oblični drugo. Leksički je naglasak onaj koji je zabilježen u rječnicima, dakle naglasak nominativa jednine m. r. Ako rječnici daju još koji podatak, onda zalaze na područje obličnoga naglasaka. Oblični je naglasak onakav kakav je u pojedinim oblicima. Sada opis i popis treba biti takav da leksički naglasak ima uz sebe podatak kojemu obličnomu tipu pripada, ali s jasnom razlikom koji je leksički, a koji oblični.

Iz Zoričićeva opisa jasno izlazi da imamo dva osnovna oblična tipa, promjenjiv i nepromjenjiv. Promjenjiv je ako se naglasak u pojedinim oblicima mijenja, a nepromjenjiv ako se ne mijenja ili ako ide po općim pravilima. Opća pravila su potrebna zato što u naglasak valja ubrojiti i dužine.

Ako je oblični naglasak nepromjenjiv, svi primjeri mogu ići u jedan tip bez obzira kakav je leksički naglasak. To znatno pojednostavljuje opis.

Ovdje valja zapitati koliko u opisu naglasnoga sustava treba dati morfologije. Onoliko koliko je potrebno da se može dati potpun opis naglasaka. Autor knjige *Naglasak pridjeva* pogriješio je što je u isti tip ubrojio pridjeve koji imaju određenu i neodređenu sklonidbu. Korisnici neće lako znati da neki pridjevi nemaju neodređene sklonidbe. Na određenoj teoretskoj razini to bi se moglo i zanemariti, dodavši jedno opće pravilo, ali je ipak dobro da se ta dva tipa, zapravo podtipa razdvoje. To je olakšano time što je podjela na određenu i neodređenu sklonidbu veoma jednostavna. Odnosni pridjevi na -i imaju samo određenu sklonidbu, a svi ostali određenu i neodređenu. To znači da obje sklonidbe imaju i odnosni pridjevi na -ov, -ev, -in, -ovljev, -evljev. Naime i njima moramo priznati pravo na određenu sklonidbu, iako norma to osporava. Zato što to nije baš normativno, u takvu se priručniku može dati prikladna napomena, ali se ne može uskratiti podatak kakav je naglasak i tih oblika.

Razlikovanje opisnih i odnosnih važno i je i stoga što opis može biti potpuniji i jednostavniji. Pridjev *sunčan* opisni je pridjev i ide u nepromjenjiv tip, a ako odnosni pridjev *sunčani*, *sunčani* smatramo određenim oblikom pridjeva *sunčan*, onda bi pridjev trebao ići u promjenjiv tip. Međutim, ako te pridjeve

razdvojimo na opisne i odnosne pa kažemo da je opisni *sùnčan*, a odnosni *sùnčanī* i *sunčànī* (drugi rjeđi, ali razlikovniji, izražajniji), onda je opis jednostavniji, sva tri pridjeva idu po općim pravilima. Autor tu pojavu uvijek ne razlikuje dobro, npr. u t. 8., a koliko je i razlikuje, nedovoljno ju iskorištava.

Osnovna je pogriješka što autor opisuje najprije pridjeve s nepromjenjivim naglaskom, a onda s promjenjivim. Pogriješno je i to što ima više tipova kad je naglasak nepromjenjiv. Autor ima 17 nepromjenjivih naglasnih tipova, a kako 9 tipova imaju podtipove, ukupno 36 podtipova, to je 45 tipova, a ubrojivši spomenutih pet, sve u svemu 49 tipova. Tako npr. u nepomjenjivom tipu *blážen* ima tri podtipa:

- a) blážen
- b) rázbõjníčkī, zbog dužine na 2. slogu
- c) bólničárev, zbog dužine na trećem slogu

2. tip: nepríličan, zbog dugouzlaznoga naglaska na 2. slogu

3. tip: vrhunáravan, zbog dugouzlaznoga naglaska na 3. slogu, ali tu ima i zemljopõsjedničin i zemljopõsjedničin, što su zapravo leksički naglasci pa su za morfološki zapravo nevažni.

4. tip: polunezávisan, zbog dugouzlaznoga naglaska na 4. slogu

5. tip: bibliotekárev, zbog naglaska na 5. slogu.

U 6. tipu *čèstit* ima 5 podtipova

- a) čèstit, sa 9 stranica popisa
- b) izvõran, s dužinom na 2. slogu, sa 3,5 stranica popisa
- c) životvõran
- d) àutonõman
- e) nèdīrnūt, s četiri pridjeva, ali završava trotočjem.

15. naglasna jedinica (s kratkosilaznim na 1. slogu) ima još 7 jedinica, kako piše na 13. str., a to je potpuno nepotrebno cjeplanje. Dovoljno je reći da svi ti pridjevi idu u jedan nepromjenjivi tip bez obzira kakav imali leksički naglasak. A kakav je leksički naglasak, to se i onako mora znati, a ako se ne zna, treba pogledati u popis.

Drugo je posljednjih pet tipova. Tu treba dati sve, i mislim da je autor dao jer završava točkom. Taj popis pokazuje da su u tih pet tipova samo opisni pridjevi.

Da bih pokazao kako cijeli opis može bit jednostavan, a dobar i potpun, ukratko ću reći kako je to trebalo modelirati.

Najprije je trebalo dati 5 promjenjivih tipova s popisom koji se već nalazi u knjizi.² Oni idu po posebnim pravilima. To su:

2 Autor daje potpun popis, ali ja zbog kratkoće u tri tipa navodim samo nekoliko primjera.

1. tip: gôl, gòla, odr. gôli – Po tom se tipu mijenjaju dva pridjeva: gôl i bôs
2. tip: žût, žúta, odr. žúti – Po tom se tipu mijenja 51 pridjev, npr. bijêl, blâg, glûh, mlâd, sûh...
3. tip: zdrâv, zdrâva, odr. zdrâvi – Po tom se tipu mijenja 88 pridjeva, npr. dõbar, glâdak, hîtar, mêk, nîzak, pûn...
4. tip: žédan, žédna, odr. žêdnī – Po tom se tipu mijenja 57 pridjeva, npr. bijésan, búdan, dúžan, gládan, mástan...
5. tip: zèlen, zelèna, odr. zèlenī – Po tom se tipu mijenja 13 pridjeva: dàlek, dèbeo, dúbok, màlen, pòšten, rùmen, stùden, svilen, šàren, širok, visok, zèlen, žèstok.

Kao što primjeri pokazuju, takvih pridjeva ima malo, ukupno 211.

Zatim dolazi 6., opće pravilo:

6. Svi ostali pridjevi ne mijenjaju naglasak. To su svi ostali pridjevi koje i nije moguće sve popisati, jer se uvijek javljaju novi, ali kad se zna da se novi ne javljaju u pet prvih tipova, onda uz 6. tip i nije potreban velik popis; može se navesti samo nekoliko običnijih pridjeva primjera radi.

Kad se kaže da ostali pridjevi idu po općim pravilima, to znači da svi pridjevi koji nisu u popisu prvih pet tipova, idu u šesti tip. Takvih pridjeva ima na tisuće, od kojih svi i ne mogu biti popisani. Šestim se tipom daje pravilo koje ujedno kazuje da popis ostalih pridjeva nije potreban, odnosno koliko jest, potreban je samo zbog leksičkoga naglaska. Pod uvjetom da je popis prvih pet tipova potpun, i ne treba popis u priručniku, dovoljno je pogledati u koji rječnik i ako se ne nađe među onih 211, dovoljan je leksički podatak. Dakako, da je dobro da se abecedni popis nalazi u priručniku s nekoliko razloga, koje i ne treba posebno obrazlagati.

Služenje takvim priručnikom olakšava i činjenica da među prvih pet tipova nema odnosnih pridjeva jer su svi opisni, svi su jednosložni ili oni s jedno-složnom osnovom nakon gubitka nepostojanoga a, ubrojivši tu i *svijétao*, osnova svijetl-, a dvosložnih je samo onih 13 pridjeva nabrojanih u 5. tipu, ubrojivši tu i *dèbeo*, jer je osnova *debel-*.

Imajući na umu ta obilježja, lako je razlikovati pridjeve koji idu po nepromjenjivome tipu *blážen*, a koji po promjenjivome *žédan*. Oni koji nemaju nepostojano a, koji su dakle u genitivu trosložni, idu po nepromjenjivome tipu, a oni koji imaju nepostojano a, koji su u genitivu dvosložni, idu po tipu *žédan*. Kad se to zna, onda za tip *žédan* i nije potreban popis jer je dovoljno to pravilo. Time se popis od 211 pridjeva smanjuje na 154. Ako bi se sličnim proučavanjem i drugih skupina pronašlo koje pravilo, možda bi se popis mogao još smanjiti.

Što se tiče popisa prvih pet tipova, može se reći da zbog njihove upravo opisane naravi teško da je koji mogao promaći popisu, ako je on sustavno na-

pravljen, a ako ipak koji jest promakao, kao što jest, onda se popis lako dopuni. Da bi se mogao dopuniti, prije mora postojati, a sada evo postoji.

Zbog preciznosti možemo reći da 6. tip ima dva podtipa, i to ne zbog naglasnih, nego zbog morfoloških razloga:

6a. opisni i odnosni na -ov, -ev, -in, -ovljev, -evljev imaju određenu i neodređenu sklonidbu uz određeno ograničenje određene sklonidbe navedenih odnosnih pridjeva. Ako koji opisni ima samo određenu sklonidbu, onda to treba reći, npr. za pridjeve divlji, istacki, jari, lijevi, puki...

6b. Ostali odnosni pridjevi, a to su svi odnosni pridjevi na -i, imaju samo određenu sklonidbu.

Naglasak je u stupnjevanju jednostavan. Oni pridjevi koji imaju komparaciju, imaju automatski naglasak:

– ako je komparativ dvosložan, ima kratkosilazni naglasak i dužinu, npr. bōlji, dūži, krāći, lākši, žīvlji...

– ako je trosložan i višesložan, onda ima kratkouzlazni na trećem slogu od kraja i dužinu na posljednjem, zdrāviji, pamètiji, žalòsniji...

Superlativ se tvori tako da se komparativ spoji s česticom nāj-: nājbōlji, nājdūži, nāj pamètiji, nāj žalòsniji... Naglasak neposredno iza nāj- može se i izostaviti: nājbolji, nājduži... I to je sve.

Dakle umjesto 49 tipova, ovim opisom dobivamo 6 tipova s većom iscrpnošću nego je to u 49 tipova, tanjim priručnikom i lakšim korištenjem.

Važan je dakle dobar prikaz činjenica, ali nije dovoljno da su one točne jer kad su i točne, nije svejedno kako su prikazane. Valja imati na umu načela iznesena na početku ovoga članka. Dakako, nije uvijek lako naći najbolji način, ali ako se se zna na što pri opisu valja misliti, put do njega bit će lakši. Nadam se da je to pokazao i ovaj članak.

Na kraju mislim da trebam dodati dvije napomene.

Prvo, članak sam počeo kao prikaz Zoričićeve knjige, ali je prerastao običnu ocjenu u toj mjeri da se s pravom može označiti kao znanstveni članak jer na tom području donosi nove spoznaje, i teoretske i praktične naravi. Širem krugu čitatelja možda ne će biti potpuno razumljiv jer je prvenstveno namijenjen jezikoslovcima, posebno početnicima, dakle svima onima koji se bave jezičnim opisom, a žele da im bude što bolji. Dakako da ga mogu pročitati i oni čitatelji koji žele bolje razumjeti i jezično opisavanje i samu bit našega naglaska. Za čitanje i potpuno razumijevanje ovoga članka najbolje je nabaviti Zoričićevu knjigu,³ malo je proučiti, ali u svakom slučaju članak treba čitati veoma studiozno.

3 Knjiga se može nabaviti na adresi: Filozofski fakultet, Ivana Matetića Ronjgova 1, 52 000 Pula.

Drugo, valja spomenuti da sam o modeliranju imao već nekoliko sličnih članaka,⁴ koje bi također valjalo studiozno pročitati jer pomažu da opisi i prikazi jezičnih pojava budu jednostavniji i iscrpniji.

Sažetak

Stjepan Babić, sveuč. prof. u miru, Zagreb

UDK 801.612:808.62, znanstveni članak,

primljen 20. 10. 1999., prihvaćen za tisak 17. 11. 1999.

The Adjective Stress in the Croatian Literary Language

The author states what a good description of language items should be like, exemplifying it by the description of the adjective stress in the Croatian literary language. He points out that the forty-nine types with considerable incompleteness could be reduced to fully described six types.

PITANJA I ODGOVORI

PRAVOPIŠNA POČAST

Poljskomu Vrapcu

Naslov je malo šaljiv, ali je problem ozbiljan. Od Alojzija Frkovića iz Delnica dobili smo ovaj dopis:

»Štovani uredniče, ovog je ljeta u izdanju Hrvatskog ornitološkog društva Zagreb izašla knjiga, u stvari priručnik, Ptice Hrvatske i Europe. Radi se zapravo o prijevodu s engleskoga poznatog Collinsovog džepnog vodiča u kojem je riječju i slikom predstavljeno gotovo 3 000 vrsta ptica što žive u Europi, sjevernoj Africi i Bliskom istoku. Pri-

ručnik je stručno i jezično prilagodio za Hrvatsku ornitolog Dragan Radović iz Zavoda za ornitologiju HAZU.

Pored hrvatskog imena za svaku vrstu ptice dano je latinsko stručno ime te ime ptice na engleskom jeziku. Hrvatska imena ptica temelje se na hrvatskom ornitološkom nazivlju, koje preporuča već spomenuti zavod HAZU. Po njem nema više kopca ptičara, jastreba kokošara, škanjca mišara, šojke kreštalice... Sad su to kobac, jastreb, škanjac, šojka... No to nije jedina novost. "U ovom se priručniku po prvi put standardna hrvatska imena ptičjih vrsta pišu velikim slovima." (Str. 16.) Tako već spomenuti jastreb je sada Jastreb,

4 O Daničićevu naglasnom sustavu kao sustavu, Jezik, XV, Zagreb, 1968., str. 150.–157. – Daničićevi naglasni tipovi, Zbornik o Đuri Daničiću, Zagreb – Beograd, 1981., str. 341.–345. – O podjeli glagola na vrste, Jezik, god. XXVII., Zagreb, 1980., str. 139.–144. – Modeliranje u tvorbi riječi, Suvremena lingvistika, 34., Zagreb, 1992., str. 35.–40. – Sintetski prikaz promjene imenica, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, 27, 1992., Zagreb, str. 179.–186. – Jotacija bez komparacije, Riječ, god. 4, sv. 1., Rijeka, 1998., 7.–11.